

az is, hogy Knaus Württembergben összeütközésbe került saját egyházával, ezért kényszerült elhagyni hazáját, de az is lehet, hogy nincs összefüggés szélsőségek iránti érdeklődése és magyarországi tartózkodása között. A XVII. század első évtizedeiből származó többi könyve ugyanis határozottan ortodox lutheránus teológiai anyag. Ettől függetlenül azt hiszem, hogy érdemes ezen a nyomon továbblépni, és a Batthyány Ferenc udvarában megfordult exulánsok (stájerok, csehek, pfalziak, bajorok sziléziaiak stb.) életrajzának alaposabb feltárását sem érdektelen elvégezni.

MONOK ISTVÁN

Ecsedi Báthory István bibliájáról. Az 1546-os bázeli kiadású Münster-féle híres biblia (*Hebraica Biblia, latina planeque nova Sebastian Munsteri tralatione, post omnes omnium hactenus ubius gentium aeditiones evulgata, et quod fieri potuit, hebraicae veritati conformata: adiectis in super e rabinorum commentariis annotationibus haud poenitendis, pulchre et voces ambiguas, et obscuriora quaeque loca elucidantibus.*) alább bemutatandó példánya az Országos Széchényi Könyvtár újabb beszerzései közé tartozik.¹ A kötet nem teljes, a Királyok II. könyvének 24. fejezetével szakad meg. A 20x29 cm nagyságú kötet így (a számozatlan bevezető lapokat is idevéve) összesen 740 oldal terjedelmű, az elején teljesen ép; s mint ismeretes, az olvasóhoz szóló ajánlás és Münster bevezetője után két hasábian szedve, párhuzamosan adja a héber és a latin szöveget.

A szakemberek előtt az is jól ismert, hogy az első ízben 1534/1535-ben Bázelen kiadott héber-latin biblia jelentékeny módon befolyásolta a magyarországi – elsősorban protestáns – exegetikai és hitvitairódalom alakulását, a magyarországi recepcióval foglalkozó szakirodalom rámutatott a mű kivételes fontosságára²: Sebastian Münster (1489–1552) hebraista az első olyan protestáns szellemben fordító Ószövetség magyarázó, aki immáron a rabbinikus forrásokra is komoly filológiai igényteliséggel épít munkájában³. E nagyhatású mű hazai recepciójáról további adatokat szolgáltat e mostani példány⁴, amelynek fontos tulajdonosaira, s közöttük Ecsedi Báthory István országbíróra Földesi Ferenc hívta fel a figyelmünket. Az alábbiakban a tulajdonosok teljességre törő számbavételével és a legfontosabb margináliák közlésével szeretnénk rámutatni e kötet valóban rendkívüli fontosságára. Lássuk tehát először a possessor-bejegyzéseket:

A kötéstábla külső oldalán, a bőrrrel bevont, sarokvasalatos címlapon nagybetűs emlékeztető: [...]**je YRATTAM enn FELL AZ BATORIAK GENEALOGIAIOKNAK EGI REZET:**, valamivel

¹ Jelzete: Ant. 1253. OSzK Lelt. Sz. 412/32/1992

² Többek között Melius Péter és Károlyi Gáspár munkáinak egyik legfőbb forrása volt. L. a témáról bővebben DÁN Róbert: *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon*. Bp. 1973. /Humanizmus és reformáció, 2./

³ Abraham Ibn Ezra XII. századi exegeta kommentárjai; a vele vallásfilozófiai téren több ponton hasonló nézeteket valló, mindazonáltal a középkori zsidó bölcselet téziseit, valamint vallási doktrínáinak rendszerét egészében összefoglaló Maimonides (1138–1204) művei éppúgy a nélkülözhetetlen források közé tartoznak, mint a polemikus szellemben tevékenykedő nyelvész-exegeta David Kimhinek (1160?–1235?) a radikális – leginkább a szentháromságot megkérdőjelező – irányzatokra is igen nagy hatást gyakorló magyarázatai; nem utolsó sorban pedig Münster héber tanító-mestere, az itáliai humanista zsidó Elija Levita (1486–1549) grammatikai munkái.

⁴ A címlap alsó harmadában apró betűvel szedett mondat ad tájékoztatást erről az 1546-os kiadásról: *Accesserunt in hac secunda aeditione multae novae annotationes, praesertim in Pentateucho, atque in multis locis textus clarior redditus est, et hebraicae veritati magis quam antea conformatus.*

lejjebb pedig: [...]EUS Ag[...] [...]O⁵. Az olvasók valamelyike praktikusán a BIBL[...] SEB[...] MVNS[...]ER felirattal látta el a gerincet.

E sok tekintetben persze rejtélyes megjegyzést követően magában a kötetben az alábbi tulajdonosokra vonatkoztatható beírások olvashatók (ezeket időrendben közöljük):

1. A kötéstábla belső oldalán az alábbiakban még említendő exlibrisek alatt XVI. századinak látszó kéz jegyezte be a következőt: NB. Sigismundus Bathorj habuit hunc libr[um]. Talán e mondat alapján kerülhetett a hátsó kötéstábla belső oldalára – a tanulmányban még többször említendő Ecsedi Báthory István kézjegye (Stephanus de Bathor S. B. Manu Propria) alá – az a XX. századi, ceruzás kéztől származó megállapítás, amely szerint Bathori Zsigmond kézírása lenne az, amely – mint erről bőven szó lesz még – minden kétséget kizáróan Ecsedi Báthoryé.
2. Bár a Báthory Zsigmondra vonatkozó fenti bejegyzés mellett dátum nem szerepel, a legészszerűbbnek az a hipotézis látszik, hogy az őt követő második tulajdonosnak tekintjük Ecsedi Báthory Istvánt, aki a kötetben több helyütt otthagyta jól ismert C. S. B. (Comes Stephanus Bathory) monogramját, s ezeken kívül az alábbi datált bejegyzése is olvasható: aestate ab hinc tertio deus me. Sic custodivit in morbo meo repenti no, ut ego fateor me reductum esse a deo ex infoerno in feriorum. Hoc est a morte quoque liberavit et etiam ab omnibus proistam corporum que spiritum eripuit custodivit. C S B 1601...⁶
3. 1684-ből való a következő feljegyzés: Coetus habet Hebraicus liber⁷. Semmi nem utal azonban arra, hogy milyen gyülekezetről lehet szó.
4. Tulajdonosként van megjelölve a szatmári iskola az alábbi két bejegyzéssel: Liber Scholae Szathmarinae Anno 1720. (a 82. oldalon, a lap tetején); Liber Scholae Illustris Szathmarinae quem si quis evolvat prodest si plura revolvat 1720 die 24 April (a 413. oldalon)⁸
5. Az 1757-es esztendőből származik a következő, a címlapra írt possessori bejegyzés: Francisci Biri Anno 1757. 6. Junii Debr. Symb. Psal. XXXVII. 3. (megismétli a 341. oldalon).
6. Az erősen roncsolódott belső kötéstáblán ez áll: Liber rex Ca[...] Joa[...] Mak, alatta: Emptus a Cl. Domino Prof. Laszlo Bardotz seniori Joanne [...] rashelyi Contrafe [...] Anno 1793 29 Martii. Egészen lent pedig: Joannus Mak anno 1793.
7. A címlapra van feljegyezve egy jóval későbbi kéz írása: A losonczy Ref. Lyceumé, Jegyz. 1853. Szomolnokj mp.
8. A belső kötéstáblán található egy nyomtatott ex libris Kyberus Genge és Elias Acensis nevekkel, évszámhoz azonban nem köthető.

A possessorbejegyzések mellett természetesen más jellegű margináliák is indokoltá teszik a szöveg tanulmányozását. Ezek túlnyomó része Ecsedi Báthory István kezétől származik, továbbiak – az íráskép tanúsága szerint – XVIII. vagy XIX. századiak. Ezek többsége bizonyára a fentiekben felsorolt tulajdonosok közül került ki, ám ennek igazolása alaposabb vizsgálatot igényelne, csakúgy, mint annak a néhány héber széljegyzetnek a tanulmányozása, amelyek szintén későbbi kéztől származnak.

⁵ A kéz minden valószínűség szerint Ecsedi Báthory Istváné, a családfának azonban itt nyoma sincs.

⁶ Noha Ecsedi Báthory maga csak e helyütt adja meg a bejegyzés dátumát, más adatokból lehet következtetni arra, hogy hozzávetőleg milyen időintervallumban használhatta a kötetet, l. később.

⁷ L. a kötet 139. oldalát.

⁸ Egy 1720-ból fennmaradt iskolai könyvjegyzékben valóban szerepel a kötet. L. *Partiumi könyvesházak*, sajtó alá rendezte MONOK István. Bp.–Szeged, 1988. 365–373. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 14./

A továbbiakban tehát ezekkel egyáltalán nem foglalkozunk, hanem figyelmünket a legtermékenyebb és legjelentékenyebb margináliáiróra, Ecsedi Báthory Istvánra koncentráljuk. Csak emlékeztetünk arra, hogy a legendás országbíróról van szó, akit közeleti funkciója (II. Rudolf országbírója, Szabolcs, Szatmár és Somogy vármegyék főispánja), a tizenöt éves háborúban és a Bocskai szabadságharcot megelőző politikai útkeresésben betöltött szerepe, családjának társadalmi rangja, vallásossága és egyház-szervezői tevékenysége okán a királyi Magyarország egyik legtekintélyesebb és művelődéstörténeti szempontból leginkább figyelemre méltó protestáns főuraként kell számon tartanunk.⁹ Jól ismert az is, hogy fennmaradt írásai (különösen meditációi¹⁰) olyan eszmetörténeti tanulságokkal is szolgáló irodalom- illetve műfaj történeti kérdéseket vetnek fel, amelyek még korántsem kapták meg a végleges választ, s ennek keresésében talán még éppen ezek a margináliák is segítségünkre lehetnek.

Legtöbb esetben a szöveg latin nyelvű hasábjában aláhúzások tanúskodnak arról, hogy az adott vers különösen foglalkoztatja az országbíró. Ha a hely engedi, közvetlenül a kijelölt rész mellett kezdi az írást, néhol azonban már a lap túldalán folytatja. Latinul és magyarul egyaránt ír, sőt, latin sorait gyakran rögtön a következő mondatban magyarázza is.¹¹ Hosszabb dolgozatot és technikailag kifinomultabb dokumentációt igényelne minden aláhúzás vagy a szöveg hely fontosságára utaló egyéb, esetenként igen lakonikus, többnyire egy-egy szó odavetésére korlátozódó megjegyzés alapos teológiai értelmezése. Ezért ettől e helyütt el is tekintenénk, de feltétlenül hangsúlyozandó a következő: a nagyúr láthatóan koncentrált figyelemmel olvasta el e híres biblia előszavát, amely közismerten rendkívül fontos gondolatokat tartalmaz a különféle sensusok (értelmek) egymáshoz való viszonyáról. A szentháromságtannal foglalkozó értekezése¹² szempontjából is hasznosíthatónak látszik, hogy kedvét leli ezek elkülönítésében: „Mindketto zep ertelem” olvashatjuk az előszóhoz frott egyik margináliában. Másfelől a Münster megoldásait a Pagninus-féle bibliával összevető megjegyzésekre utalnánk: a részletek felemlegetése nélkül is állítható, hogy egészen kivételes elmélyültségről tanúskodik a héber textus eme két európai szakértőjének együttes mérlegelése.¹³ Mivel a héber textushoz magához nincsenek megjegyzései, nem mernénk állítani, hogy alapos héber ismeretekkel rendelkezett, de a tájékozódás igénye mindenképpen figyelemre méltó. Ezek sok tekintetben más megvilágításba helyezik a szentháromságról frott traktátus megítélését is.

⁹ A róla szóló eddigi legrészletesebb életrajzi összefoglalás: RMKT XVII/1., 574–580. (KLANICZAY Tibor) Az utóbbi évek szakirodalmáról I. *Ecsedi Báthory István végrendelete 1603*. Bevezetéssel közreadja VADÁSZ Veronika, Szeged, 2002. 5–6. /Fiatál Filológusok Füzetei Korai Újkor, 1./

¹⁰ *Ecsedi Báthory István meditációi*. Sajtó alá rendezte ERDEI Klára és KEVEHÁZI Katalin, Bp.–Szeged, 1984. /Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 8./

¹¹ Az alábbiakban – a nagyúr jegyzetelési eljárását illusztrálandó – néhány rövid margináliát közlünk. Először a kötet megfelelő oldalszámát, majd azt a caputot és verset tüntetjük fel, amelyhez a reflexió leginkább köthető. A bibliai locust a bal oldali hasábjában a Münster-féle latinnal és magyarul, a vizsolyi biblia facsimile kiadásának nyomán adjuk. Meg kell jegyezni, hogy helyenként nincsenek az aláhúzások mellett olyan megjegyzések, amelyek egyértelművé tennék, hogy pontosan mire is reagál. Ilyen esetben csak a fejezet vagy a fejezetek számát adjuk meg, a szöveget nem. Amennyiben a hozzáfűzés Münster kommentárjához tartozik, úgy annak szövegét mellékeljük. A széljegyzeteket jobb oldalt, a bibliai szöveg mellett közöljük. A latin részeket a latin helyesírásnak megfelelően átírva, a rövidítéseket jelzés nélkül feloldva közöljük. Az átírás (a tulajdonnevek helyesírásától eltekintve) betűhív, a benne alkalmazott jelek a következők: (...) a nagyúr saját zárójele; [...] pár betűs olvashatatlan rész.

¹² *Traktátus a szentháromságról*. In: *Ecsedi Báthory István meditációi...* 169–219.

¹³ Ami az általa forgatott bibliafordításokat illeti, leggyakrabban az első jelentős – és a protestáns felekezetek számára irányadó – héber bibliafordító Sanctus Pagninust (+1541) hivatkozza, de használja a Vulgátát is. Nem kizárható az sem, hogy a francia református teológia nagyjának, Franciscus Juniusnak (1545–1602) munkáit is ismerte.

Az országbíró által a Münster biblia hasábjaira rótt sorok azonban korántsem egyneműek. Többféle témájú és hangvételű bejegyzésekből áll össze: a híresen istenes nagyúr fohászos elmélkedő sorai és az eruditus prédikátorok tanításait nagy buzgalommal tanulmányozó autodidakta hittudós teológiai fejtegetései éppúgy helyet kapnak a margón, mint Erdély és a Partium aktuális politikai-társadalmi helyzetéért, valamint a nagynevű család fennmaradásáért aggódó, országos tisztet betöltő Báthory panaszkodó moralizálásai. A következőkben az előbbi, elmélkedő típusból közöljük a legfontosabbakat, köztük egy latin nyelvűt is.

– Bibliabeli megnyilvánulásainak egyik csoportját tehát az olyan szövegdarabok alkotják, amelyek témájukkal, stílusukkal, lendületükkel, átéltségükkel leginkább a meditációkra és Báthory végrendeletének egyes részleteire emlékeztetnek. Ezek lényegében mélyen megélt vallásosságról tanúskodó fohászok. Alaposabb vizsgálatuk elsősorban a XVI–XVII. századi protestáns kegyességi – azon belül meditációs – irodalom kutatásában hozhat eredményt. Egy jellemző példa a Münster biblia hátsó kötéstáblájának erősen megrongálódott belső oldaláról:

Iram domini portabo quia peccavi ei. Instat tempus Ieremiae:

Cum domine irasceris mei misericordiae ta[...]dare domine
qui dicis vivo ego dicit dominus nolo mortem [...] peccatoris
Sed ut convertatur et habeat vitam a[eternam]
Convertere me facias domine et convert[...] a me
et sanabor salvum me fac et sa[...] lava
me et dealbabor pro nive, Asperg[...] hisopo
et mundabor: Domine propter te propter[...] facias
ut inimici tui ne blaphent[...], qui [...]em tuam.
Alteri non dabis: Illumina deus meus ne [a]bdormiam in morte
qui es vera lux, et da mihi fidem [...]iam recta.
confessionem et conscientiam puram, qui [om]nia pots
concede ut ad finem usque perseverarem [...] salutis
mae qui es trinus et unus: domine deus
observes humiliter oro, si enim obser[...]
si observaveris iniquitatem meam ve mi[...] sustineabit
Cor mundum sea in me deus, et spiritum [...] inn[...]ut
in visceribus meis, neque proicias me [...]
et spiritum tuum sanctum tuum [...]
Reddemini letitiam salutaris tui (quod [...] Jesus
Christus deus et dominus meus) et spiritus [...] in[...]li
confirma me: quod est spiritus sanctus
deus et dominus meus graciouscimus Iustissimus
clementissimus et piissimus:

Stephanus de Bathor [...] scriptis oravit [...] sanctam [...]
S, B, Manu Propria

– Teológiai jegyzetei (döntő többségük ilyen) legnyilvánvalóbban azoknál a locusoknál árulkodnak alapos tájékozottságról, amelyeknél a trinitárius-antitrinitárius viták gyakori teológiai problémái határozottan körvonalazódnak¹⁴. A szentháromság mellett jól felépített gondolatmene-

¹⁴ Ilyen megfontolásból jegyzeteli többek között az alábbi helyeket: 1Móz. 16,13; 18,13; 18,22–23; 19,24; Bír. 2,1.

tekkel érvelő eszme-futtatások többé kevésbé összefüggő darabjai *Traktátusában*¹⁵ maradtak ránk. Az ott taglalt Szentíráshelyek magyarázatai mellett azonban a Münster-biblia egyes széljegyzetei is figyelmet érdemelnek az egyházának hittételeit szenvedélyesen védelmező Báthory írásainak vizsgálatakor. A kötet 34. oldalán szerepel az alábbi kommentár:

1. Móz. 16,12–13.

Et is erit homo sylvestris manus eius in omnes et manus omnius contra eum. Et illa vocavit nomen domini loquentis cum ea.

Az pedig léssen fene ember. Az ő keze léssen mindenek ellen és mindenek keze ő ellene, és minden ő atyjafiának ellenekbe lakozik. És nevezé az Hágár az Úrnak nevét, ki ő véle szóllott vala.

Hic angelus fuit Iesus Christus, quem Agar invocavit, quem Deum nominat. Pagnines hic vertit sic. Vocavitque Hagar nomen Iehouae qui loquebatur sibi, tu Deus videns me. Itt Iehouanak Istennek mondatik az Angial aki Hagar-rall bezell. Kit Hagar, segichigre is hy, az az imagia &c ergo hic Angelus est Iesus Christus. IEHOVA DEVS C S Batory manu propria

Az alábbi érdekes jegyzet a 38. oldalon található:

1. Móz. 18.

Münster kommentárja:

Ostendunt prophetae in deo pluralitatem personarum, sed non explicant qualis et quanta sit. Reservabatur id gloriae novi testamenti, quod personas expresse notat, quod sit in Deo persona generans, persona generata, et persona ab utraque procedens. Fuit hic articulus de trinitate inclusus in generalem fidem, in qua sancti patres mortui et salvati sunt.

Iollehet zep es pia meditacio¹⁶ ez iam-bortull az hogi misterium sanctae trinitatis ostendatur cum tres sint angeli, de ioll meg kell azt itt latni hogi chiak egy angial mongia ezt num occultabo ab Abrahamo quae ego facio Abrahamys fő es Istenhez illő tizteletett chiak az egi angialnak tulajdonit es chiak azt mongia iehouanak, meeg az euangeliomis meg mutatia ezt aholl igi zoll Christus uronk Abraham optavit videre diem meum, vidit et gavisus est. Touaba mikor az angialok elindulnak Sodoma el uezt-sereys chiak ketten mennek ell, oluasd ioll meg chiak az contextust mind Saraual Abrahamal chiak az egi angial bezill dixit [dominus] deus ad Abraham quare risit Sara &c et ille dixit, silicet deus: non est ita quia risisti &c. Comes Stephanus de Bathor manu propria

¹⁵ L. a 12. jegyzetet.

¹⁶ Az, hogy e helyütt az országbíró a meditáció megjelölést a teológiai okfejtésre alkalmazza, alátámasztja a gyanút, hogy cím nélkül ránk maradt zsoltáros fohászainak Erdei Klára általi meditáció műfajba sorolása felülvizsgálatra szorul. L. ERDEI Klára: *Ecsedi Báthory István meditációi és európai hátterük.* = ItK 1980. 55–69. és Uő: *Modellfejlődés Ecsedi Báthory István prózáján.* = ItK 1982. 620–626.

A vízőzön-történetnek igen fantáziadús és színes magyarázatára bukkanhat az olvasó, ha a kötet 20. oldalára lapoz:

en talam ugi ertenim hogi kell zamlalni az viz özönt attul fogwa mikor be ment Noue az barkaba es negiuen napig esuin az eső es 150 napig araduan az vizek ugian ezen üdö alatt az az 190 nap alatt egeknek uizeknek minden erey meg indultanak hett holnap fele az az 6. die septembris duralt es tartott az aaruiz ha pedig ide tezed az 40 napot mikor az uizek meg zalvan meg nitotta Noue – az barkatt töbet tezen niolc honapnal &c. ertem pedig azt igi hogi tiz holnapig ozlottak az vizekell zellell mynt ollian nagj aradass de Noue [hett auagi] hetedik avagi niolcadik hoba azaz vel in septemb. vel in octobr. zallott ky az barkaboll [iollehet ha] ha marciustoll kezgiuk el az zamlalast, mierthogi meo iudicio ez uilag es Adamis mense martio teremtett mellj gioniörüseseb ideie az eztendőnek Christus uronkis akor holt meg erettunk, itilem hogi eodem mense akarta Isten buntetni ez uilagott az haladatlansagert ez uegreys inkab teccenek nekem a marcio zamlalnonk chiahogji Noue ki bochianttia az galambott olaiifaagachkat hozz zaiaba ki az özz udökhöz septemberhez octoberhez az mi orzagunkban nem illenek hanem juliushoz de azert in promptu est solucio mert Armenia felette igen meleg föld mierthogi mostis vadnak orzagok egik masiknall sokal melegebb. Eztis meg mondom jobb uolna netalan az 40 napott mikor Noue meg uitta az barkatt ide nem zamlalni en ugian nemis zamlalom hanem reicalom azokhoz az holnapokhoz melliek ez het [uagi többed] holnapokhoz ualok mert az mint meg mondottam tizedik hoba zallott [ki Noue az barkaboll meo videre] tellissesgel el az aruiz noha Noue hetedik holnapban lattatik kizallani zarazra.

Báthory a biblia hasábjain – egyházatyák, hittudósok és fordítók mellett – olyan klasszikus szerzők ismeretéről tesz tanúbizonyságot, mint Euripidész, Plautus vagy Seneca. A feljegyzéseknek ezt a típusát az teszi igazán figyelemre méltóvá, hogy könyvtáráról és erudíciójáról nagyon kevés adat áll rendelkezésre. Noha annak módszeres feldolgozása, hogy az országbíró az adott locus mellett milyen összefüggésben utal ezekre a szerzőkre, csak további kutatások után valósulhat majd meg, illusztrációképpen álljon itt egy példa a kötet 560. oldaláról:

I. Sam. 25,2–3.

Factumque est ut tonderet oves suas in Charme, Porron nomen viri illius erat Naba et nomen uxoris eius Abigail, fuitque mulier illa clari ingenii et pulchrae forme. Vir autem ipse era durus et malis moribus de genere Caleb apud Plautum, Euclio similis est Nabal.¹⁷

I... és lőn, hogy akkor nyírná juhait Carmelban. Az embernek pedig neve Nabal vala, a feleségének Abigél és az asszonyi állat igen eszes vala és szép termetű, az ura pedig igen darabos és gonosz erkölcsű vala, a Caleb nemzetségéből való.

¹⁷ PLAUTUS: *A bögre*. In: *Római vígjátékok*. Bp. 1961.

– Külön kell szót ejteni azokról a margináliákról, amelyek konkrét politikai eseményekre vagy a Báthory családra, annak jól ismert tagjaira reagálnak, esetleg az országbíró életének valamely fontos mozzanatához kötődnek. Ezek az egyes korabeli erdélyi és magyarországi politikai történésekhez, illetőleg a vezető réteg meghatározó személyiségeihez való viszonyulásáról adnak képet.¹⁸

A XVI. század utolsó néhány évének a családot sújtó, és őt magát is igen érzékenyen érintő tragikus eseményei közül néhány a Münster-kötet lapjain is felelevenedik. A Dávidról és Saulról szóló történetet fordítja át például az 556–557. oldalon a maga elkeseredetten dühös aktuálpolitikai reflexiójába:

I. Sam. 22.; 23,14–15.

sed non tradidit eum deus in manus eius.
Vidit itaque David quod egressus esset
Saul et quareret animam eius.

...de az Isten nem adá őtet kezébe. Mikoron meg értette volna azért Dávid, hogy ki jött volna az Saul, hogy az ő lelkét keresné...

Batori Sigmond zegeni ualamint iar uellek, kit most Saul Mihali uaida meg körnikezet Basta Saullal es sok istentelen hadaual Zilagiban reamenuen¹⁹ ki közt chiak Isten ualazto: o io Isten ne hadd zegeni hiueidet. &c. C S B manu propria im meegis az ő nemzetett arulia maas nemzetnek: ezek hasonlok uoltak az zekeliekhez, kik noha előzőr iöttek ki Zitiaboll, de Mihali uaidanak meegis keccer arulak el az ő feiedelmeket, Batori Andras gardinalt eccer, kinek feietis uöuek, mazor lengel Istuan kiralt imar²⁰.

Nemcsak a rokonokhoz való szoros kötődés egy újabb bizonyítéka azonban a fenti idézet, hanem azt is világosan mutatja, hogy a bíboros halálának időpontja, valamint a goroszlói csatavesztés után már biztosan a nagyúr könyvtárához tartozott a kötet. Ahhoz, hogy a birtoklás időszakát még valami további adathoz lehessen kötni, egy másik széljegyzet ad segítséget a 629. oldalon:

¹⁸ Ismeretes, hogy a családjának – beleértve az ez idő tájt jóval nagyobb közéleti súllyal bíró Somlyói Báthory fámília tagjait is – felemelkedéséért, valamint pozíciójának megtartásáért hevesen küzdő Ecsedi Báthory, óriási vagyonának és végrendeletének révén még jóval halála (1605) után is befolyásolta az erdélyi hatalmi viszonyokat, jelesül azzal, hogy Báthory Gábort a fejedelmi székbe segítette.

¹⁹ A goroszlói ütközet: 1601. augusztus 3.

²⁰ Talán arra az átpártolásra gondol, amikor 1573-ban Bekes Gáspár Báthory István ellenében maga mellé állítja a székelyek egy részét. Báthory András bíboros-fejedelem halála: 1599. október 31.

I. Reg. 2,11.

Dies autem quibus regnavit David super Israel, fuerunt quadraginta, in Hebron regnavit septem annis et in Ierusalem regnavit trigintatribus annis.

80 eztendős uolt Daudid hog meg holt noha az zegeni Monai Ianos uram echedi predikatorom 75 eztendősnek mongia uala Daudidott C. S. B. manu propria

Az idő pedig mellyben uralkodék Dávid Izraelben, negyven esztendőt tészen. Hebronban uralkodék hét esztendeig, Jeruzsálemben pedig uralkodék harminchárom esztendeig.

Monai János 1599 szeptemberétől haláláig, 1603 márciusáig volt Ecsedi Báthory udvari papja.²¹ Mivel Báthory szavaiból arra lehet következtetni, hogy Monai már nem él, bizonyosnak látszik, hogy 1603 márciusa után még az övé volt a biblia. Az sem zárható ki, hogy egészen haláláig is, ha számításba vesszük, hogy 1604 februárjára elkészült végrendeletében Báthory rendelkezik könyvtára egészének sorsáról. Minthogy a több részletben hozzá került kisebb könyvtárakról külön is említést tesz, minden bizonnyal megemlékezne arról is, ha egy-egy fontos kötetből korábban már megvált volna.²² Testamentumából az is kiderül, hogy ezt a valószínűleg tekintélyes könyvállományt a későbbi fejedelemre, Báthory Gáborra hagyta. A mostanihoz hasonló szerencsés találatok során egy-egy darabja talán még felszínre kerülhet.

VADÁSZ VERONIKA

Egy magyar peregrinus könyvkérő levele William Sancroft-hoz. Mit tudunk Szerentsi (vagy ahogy ma írják nevét: Szerencsi) N. Péterről? Viszonylag keveset, s egyetlen adat kivételével azt is inkább külföldi tanulásáról, illetve utazgatásáról. A sárospataki matrikulában 1636. december 2-án van neve bejegyezve, s a név után még ez a megjegyzés áll: „Rector Szattmariensis, inde ad Acad.”¹, vagyis hogy szatmári rektorság után indult el külföldi tanulásra. Ez a segédtanítószkodás Szatmáron nem tarthatott sokáig, hiszen már 1640 nyarán Franekerben találjuk, ahol több magyarral együtt „Zerendzi” néven jegyzik be nevét az anyakönyvbe.² Pontosán július 19-én történt a bejegyzés, s ha ebből még nem is, de az 1642. május 6-i leideni bejegyzésből már visszakövetkeztethetünk Szerentsi életkorára. „Petrus Serintius” ezek szerint 1612-ben született és teológiát tanul.³ Szerentsi N. Péter tehát már érett férfiként szánta rá magát a külhoni tanulásra, de jól felkészült teológus lehetett, hiszen sokadmagával ő is bekerült Vedelius híres franekeri „magyar kol-

²¹ L. SZABÓ András: *Monai János levele Ecsedi Báthory Istvánhoz.* In: *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére.* Szerk. GALAVICS Géza, HERNER János, KESERŰ Bálint. Szeged, 1990. 257–259. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10./

²² L. *Ecsedi Báthory István végrendelete... 92–94.*

¹ Egyháztörténet, 1943. (1.) 3. füzet, 234.

² *Album Studiosorum Academiae Franekerensis.* Franeker, 1968, 117.

³ *Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae.* Hága, 1875. 331.